

Virág Ádám

Mobilitás a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatban¹

A mobilitás vizsgálatok az utóbbi évtizedekben a társadalomtudományi kutatók érdeklődésének homlokterébe tartoztak. A magyarországi társadalom működésére vonatkozó mobilitáskutatások elméleti mellett empirikus adatfelvételekből nyert eredmények széles spektrumát találjuk különböző hazai és nemzetközi szakirodalmakban. A magyar társadalom mobilitására vonatkozó vizsgálatok jellemzően a foglalkozási státuszban bekövetkezett mérésekre koncentráltak/koncentrálódnak. Az iskolai végzettségre és az általa szerzett képességekre, kompetenciákra egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek, hiszen ezek együttese a munkaerőpiacon betöltött pozíciók (*ezáltal a társadalmi státusz-nak*) alapjául szolgálnak. A roma/cigány kisebbség iskolai végzettségéről szóló adatok bizonyítják, hogy szinte minden iskolafokozaton emelkedett a roma/cigány tanulóinak száma (Forray 2013; Kertesi 2005). A roma/cigány kisebbség iskolázottsági mutatói nem érik el a többségi társadalom végzettségi szintjét. Az iskolai egyenlőtlenségek hatása negatív irányba befolyásolja a társadalmi mobilitás megvalósulásának mértékét (Bukodi 1998, Ferge 1972). Az iskolai végzettség ugyanis jelentős hatást gyakorol az egyén társadalomban betöltött helyzetére. Az alacsony iskolai végzettség a társadalmi státuszban történő, felfelé irányuló elmozdulást erőteljesen nehezíti, továbbá a jelenlegi társadalmi státuszt nehezen megváltoztathatóvá teszi. A társadalmi integráció az iskolai végzettség emelkedésével azonban hozzájárulhatna az egyének mobilizációjához. Ha össztársadalmi szinten nézzük, akkor egy társadalom akkor működhet jól, ha a mobilitási csatornák tágak, és a benne élő személyek könnyen tudnak a társadalmi ranglétrán feljebb lépni. A magyarországi társadalomban is jelentős szerepe van az iskolai végzettségnek, ezáltal a társadalmi integrációban betöltött szerepének is.

A téma aktualitását adja, hogy Európában egyedülálló módon létrejött roma szakkollégiumi hálózat kevésbé kutatott terület a hazai társadalomtudományban. A keresztény roma szakkollégiumok küldetésnyilatkozatában alapvető célként szerepel a keresztény értékrendű, társadalmi párbeszédet folytatni kívánó roma/cigány értelmiség formálása. Országosan 2011 óta működnek keresztény roma szakkollégiumok, Budapesten, Debrecenben, Szegeden, Miskolcon és Nyíregyházán. A szakkollégiumok fenntartását a történelmi egyházak vállalták fel, így a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház, a Magyar Görögkatolikus Egyház, a Római Katolikus Egyház részéről pedig a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.

Az Evangélikus Roma Szakkollégium tagja, a DE BTK Szociológia MA képzés résztvevője volt az előző tanévben, 2017-ben elnyerte OTDT által alapított Pro Scientia Aranyérmét.

- 1 Az itt megjelent írás egy hosszabb tanulmány része, mely a Gerhardus Tudományos Diákköri Konferencia tanulmánykötetében fog megjelenni.

Munkám elméleti részét képezi a vizsgálatom szempontjából nélkülözhetetlen alapfogalmak tisztázása. A mobilitás kutatás módszertanát alapul véve egyszerű mobilitási táblákat használok. Kutatásom célja annak feltérképezése volt, hogy a keresztény roma szakkollégiumok roma/cigány származású hallgatói – leendő cigány/roma értelmiségiek – származásukat tekintve milyen szociokulturális csoportokhoz tartoznak; valamint annak feltárása, hogy továbbtanulásukat milyen külső és belső tényezők motiválták. Kutatásomba azt a 71 roma/cigány származású hallgatót vontam be, akik a szakkollégiumba való jelentkezéskor, 2016 szeptemberében cigánynak/romának vallották magukat. A kutatásban azokat a szakkollégiumokat vontam be, akik a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat része, így azokat, amelyek nem egyházi fenntartás alatt működnek pl. a Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszékén működő, Wlislócki Henrik Szakkollégium, az Eszterházy Károly Egyetemen működő Egri Roma Szakkollégium, és a Debreceni Egyetem, Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán működő hajdúböszörményi Lippai Balázs Szakkollégium, kimaradt a kutatásból. A szakkollégiumi hallgatókról kapott általános adatok bemutatása során kitérek a szakkollégiumi hallgatók családi hátterére, a szülők származására, a testvérek számára, a testvérek iskolai végzettségére, és a nagyszülők iskolázottságára. A szülők intragenerációs mobilitását vizsgálva az anyák és apák továbbtanulásának időpontját is mértem. A középiskolai és felsőfokú tanulmányok közötti eltelt évek száma mellett a továbbtanulási hajlandóságot befolyásoló tényezőket is vizsgáltam. Végül a kutatásba bevont roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók társadalmi helyzetének meghatározásához három csoportot hoztam létre.

A társadalmi mobilitás alapfogalmai és a reziliencia

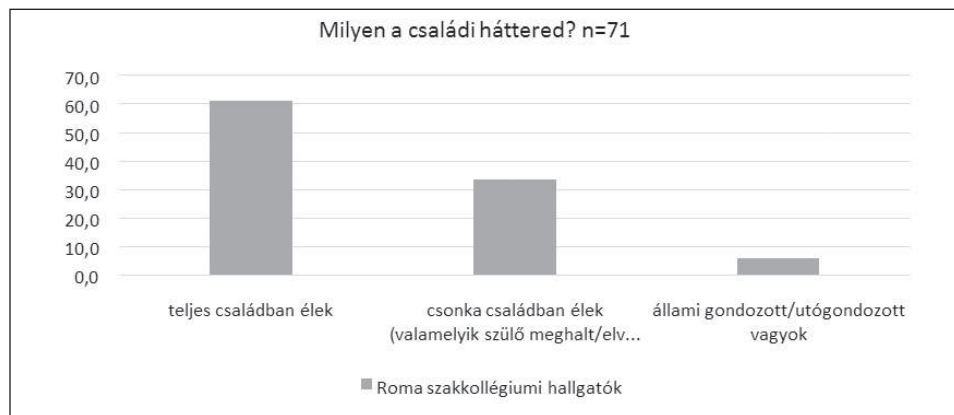
Az egyének társadalmi és gazdasági pozíciójának vizsgálatához néhány alapfogalmat szükséges definiálni. A társadalmi-gazdasági hierarchiában történő le- és felfelé való mozgást vertikális mobilitásnak nevezzük. A társadalmi mobilitás vizsgálatát kétféle módon tanulmányozhatjuk, az egyének saját életpályáján belüli mozgást nemzedéken belüli, tehát intragenerációs mobilitásnak nevezzük. A másik típus a nemzedékek közötti, tehát az intergenerációs mobilitás, amikor is a gyermek a szülőkhöz viszonyított helyzetváltozását vizsgáljuk (Andorka 2006; Giddens 2008). A klasszikus szociológiai mobilitás kutatások legfőképp a foglalkoztatási szintek vizsgálatával foglalkoznak. A módszerek később kiegészültek több társadalmi dimenzió vizsgálatával is, mint például az anyagi helyzet, a műveltség és a lakóhely (Róbert 1986). A kapott adatok által státuszindex- mutató számítható, ami azt jelöli, hogy az egyén származása és az általa elért pozíció milyen arányban van egymással. A korábbi vizsgálatok azt igazolják, hogy a társadalmi mobilitás legerősebb befolyásolási tényezője az iskolai végzettség (Róbert 2001). A mobilitási csatorna fogalma alatt a korábbi társadalmi helyzet és a jelenlegi társadalmi helyzet származásból következő elmozdulásait értjük. A legszélesebb mobilitási csatornába sorolhatjuk a munkamegosztási csatornát a hazai társadalomban. Az anyagi mobilitási csatorna keskenyebb a magyar társadalomban, amibe a fogyasztási életszínvonal és a lakáskörülmények is beletartoznak. A hazai neves mobilitás kutató a legkeskenyebb mobilitási csatornába sorolja a kulturális szférát. Ide tartoznak a különböző kulturális viselkedésformák, az olvasás, színházba járás (Róbert 1987). A mobilitá-

si alapfogalmak mellett röviden összegzem a rezilienciával kapcsolatos megállapításokat is. A fogalmat nemzetközi szinten gyakran alkalmazzák, a hazai kutatásokban pedig egyre elterjedtebb. Reziliencia fogalma alatt, olyan egyéni ellenálló képességet értünk, mely tulajdonságokkal rendelkező személyek értjük, a többszörös hátrányok ellenére sikereket érnek el pl. az iskolai pályafutásuk során. Alapesetben a kutatások azt igazolják, hogy a sikeres tanulmányok esélyére negatívan hat a kedvezőtlen társadalmi háttér. A reziliens személyek definiálásakor a „rugalmas”, sebezhetetlen és nagyfokú ellenálló képességgel rendelkezőket értjük (Ceglédi 2012). A fogalmat azért tartottam érdemesnek használni, mert a kutatás eredményei azt mutatták, hogy a hallgatók többsége, korábbi többszörös hátrányok ellenére, sikereket érnek el. Míg egy átlagos egyetemi polgárnak nincsenek ennyire nagyfokú hátrányai, addig egy keresztény roma szakkollégium hallgatójának a különböző hátrányai ellenére az egyetemi tanulmányai során sikereket érnek el. Ehhez a megközelítéshez hozzátartozik a középiskolában megmutatkozó tanulmányi sikerek, illetve a felsőoktatásba való bejutás, a különböző fajtájú hátrányok ellenére.

A hallgatókra vonatkozó általános adatok

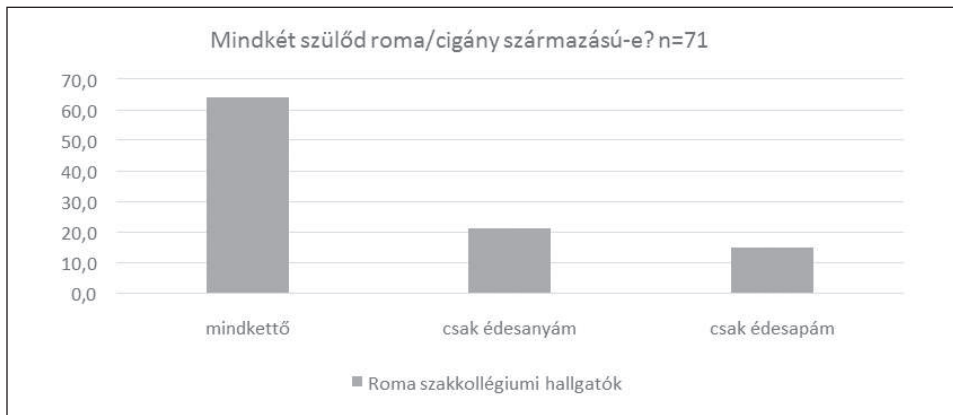
A megkérdezett 71 hallgató közül a fiúk és a lányok aránya közel egyenlő. A főiskolákon és egyetemeken tanul hallgatók különböző szakterületen tanulnak. A családi hátteret megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett szakkollégiumi hallgatók többsége (60,9 %) teljes családban él. A második kategóriába sorolták magukat azok, akik csonka családban (33,3 %) élnek (valamelyik szülő meghalt/elváltak). A teljes mintán belül jelentős az aránya (5,8%) azoknak, akik állami gondoskodásban/utógondozásban nőtték fel. Ezt az arányt a korábbi vizsgálatok is megerősítik, melyek a roma/cigány hallgatók életútját vizsgálták a felsőoktatásban (Forray, 2013). Ha az összes megkérdezett szakkollégiumi hallgatót nézzük, a hiányos családban élők száma (árvákkal, állami gondozottakkal együtt) megközelíti a teljes családban élők arányát. (1. ábra)

1. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók családi háttere
Forrás: saját szerkesztés, a kutatás során nyert adatokat felhasználva

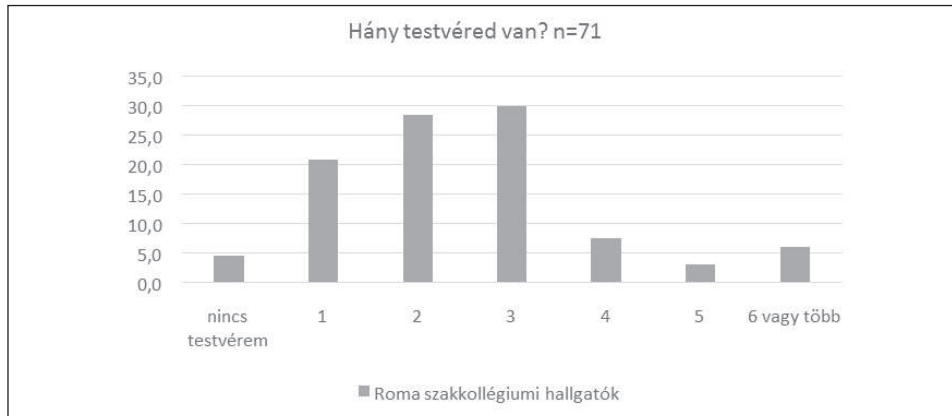
A szakkollégiumi hallgatók döntő többségének mindkét szülője roma/cigány származású (63,9 %). Akiknek csak az egyik szülője roma/cigány származású, közülük az aránya a következőképpen oszlik meg: csak az édesanya roma/cigány származású (21,3 %), csak az édesapja roma/cigány származású (14,8 %). A szakkollégiumi hallgatók, származásukat tekintve többségükben teljes roma/cigány szülőktől származnak, míg egy másik részüknek csak egyik szülő (*jellemzően az anya*) roma/cigány származású. (2. ábra)

2. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók szüleinek származása
Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

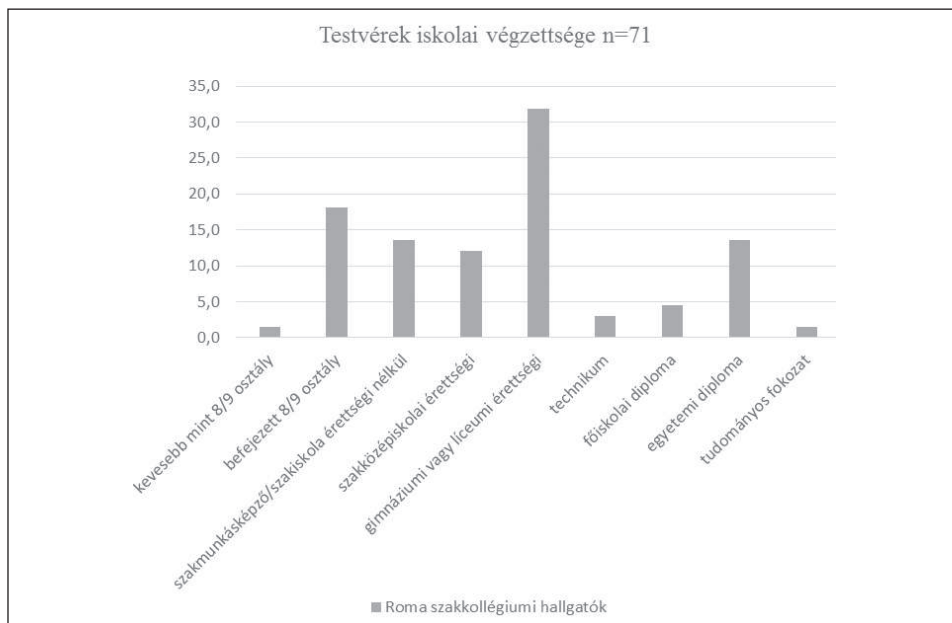

A testvérekre vonatkozó adatoknál azt mondhatjuk el, hogy a szakkollégiumi hallgatók közt nagyon kevés azok aránya, akinek ne lenne legalább egy testvére. A legtöbbjüknek három testvére van, de jelentős azok aránya is, akiknek két testvérük van. A testvérek száma hatással lehet a taníttatás költségeinek szempontjából, mivel több gyermek taníttatása jelentősen megnehezítheti a családi költségvetést. (3. ábra) A testvérek iskolai végzettségét tekintve a legtöbbjüknek gimnáziumi érettségi bizonyítványa van, ugyanakkor az egyetemi diploma is jelentős arányt képvisel. Az ebben a kategóriában megjelenő arány már a mobilitás jeleiről tanúskodik a mintában. Föltételezhetjük, hogy a szakkollégiumi hallgatók szüleinek az iskoláztatással és taníttatással járó többletkiadásai jelentős hányadot képviselnek a családi kiadásokban. (3. ábra)

3. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók testvéreinek száma
 Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

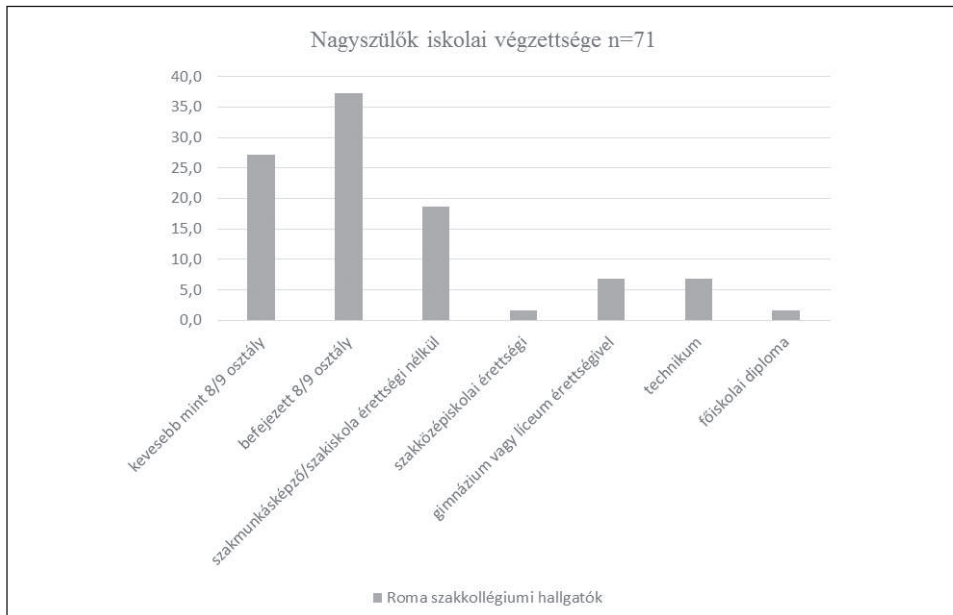

4. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók testvéreinek iskolai végzettsége
 Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

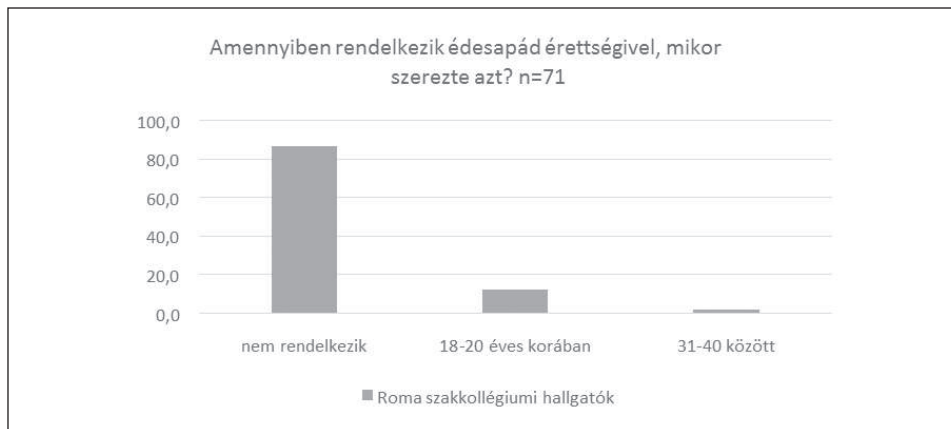
A család iskolázottsági mutatóinak feltérképezését a nagyszülők iskolai végzettségével folytatom. Arra kértem a válaszadókat, hogy jelöljék be azt a kategóriát, mely valamilyen nagyszülő legmagasabb iskolai végzettségét jellemzi. A diagram szemléletesen ábrázolja, hogy kiugróan magas az alapfokú (37,3 %) vagy annál is alacsonyabb (27,1 %) iskolai végzettségűek aránya. (5. ábra)

5. ábra. A roma/cigány szakkollégiumi hallgatók nagyszüleinek iskolai végzettsége
 Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

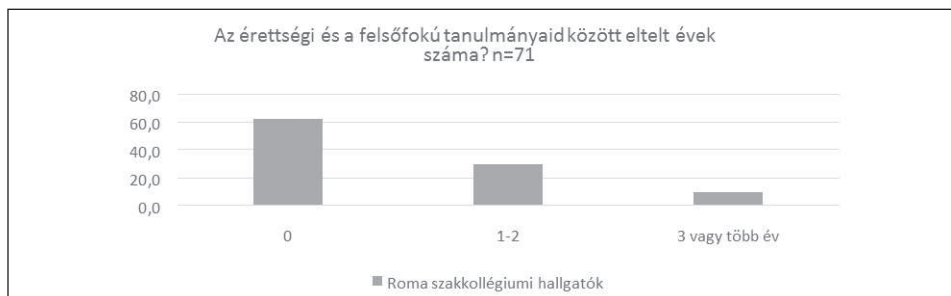
A szakkollégiumi hallgatók szüleinek iskolai végzettségére jellemző, hogy az édesanyák 80,0 %-ának, míg az édesapák 86,4 %-ának nincs érettségije. A felsőfokú iskolai végzettségre vonatkozó adatok még rosszabb eredményekről árulkodnak, míg az édesanyák 90,6 %-a nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel, addig az édesapák 95,3 %-a. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a szakkollégiumi hallgatók szinte mindegyike első generációs értelmiségi lesz. Ha az oktatási mobilitásban bekövetkezett változásokat vesszük figyelembe, azt állapíthatjuk meg, hogy a szülők tekintetében csak minimális intragenerációs mobilitásról beszélhetünk. A két nem közti továbbtanulási hajlandóság az anyáknál valamelyest erősebben jelen van, hiszen az adatok azt mutatják, hogy a továbbtanulási hajlandóság az anyákat jobban jellemzi. Az anyák 4,6 %-a szerzett érettségi bizonyítványt 31-40 éves kora között, míg az édesapáknál ugyan ebben a kategóriában csupán 1,5 % szerzett érettségét. (6. ábra)

6. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók édesapáinak intragenerációs mobilitás mintázata
 Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

Az érettségi és a felsőfokú tanulmányok között eltelt évek számának elemzésekor azt láthatjuk, hogy a szakkollégiumi hallgatók többsége (61,5 %-a) az érettségi megszerzését követően elkezdi felsőoktatási tanulmányait. Jelentős azonban azok aránya (29,2 %), akik egy vagy két év elteltével kezdik meg, illetve a hallgatók közel 10 %-a három vagy több év elteltével kezdi meg felsőoktatási tanulmányait. Korábbi kutatások a jelenség okát abban látják, hogy a cigány/roma diákok „kerülő” úton kerülnek az egyetemekre, főiskolákra (Forray, 2014). Ez azt jelenti, hogy már az érettségi megszerzésénél megjelenik az a mechanizmus, hogy a tanulmányaikat abbahagyják és később döntenek úgy, hogy magasabb iskolai végzettséget szereznek. Az oka gyakran a fel nem ismert tehetség, illetve az oktatási rendszerben és a szülők továbbtanulásról alkotott képében keresendő. (7. ábra)

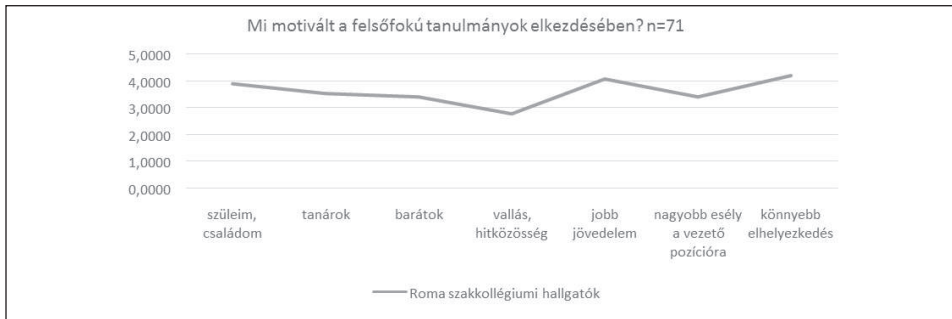
7. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók érettségijének és felsőfokú tanulmányai elkezdése között eltelt idő. Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

Ebből következően érdemesnek tartom vizsgálni azt is, hogy mi motiválja a hallgatókat a felsőoktatásba történő belépésre. Arra kértem őket, hogy egy 5 fokozatú Likert-skálán jelöljék be, hogy a következő tényezők mennyire motiválták a továbbtanulásra. A könnyebb elhelyezkedés és a jobb jövedelem a két leginkább fontos tényező számuk-

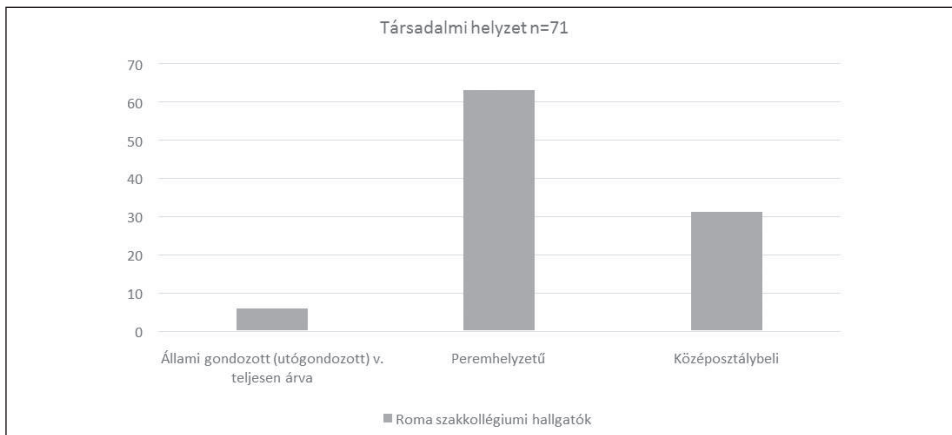
ra. Jelentős még a szülők, család motivációs ereje is. A válaszadók a legkevésbé a vallás és a hitközösség szerepét említették a továbbtanulási ösztönzők között. Azért ezek a tényezők kerültek felsorolásra, mert leginkább arra voltunk kíváncsiak, hogy a vallás szerepe, a többi tényező közül milyen erősséggel bír. (8. ábra)

8. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók tanulási motivációja
Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

A hallgatók társadalmi helyzetére vonatkozóan három kategóriát hoztunk létre. A legtöbbben peremhelyzetű (63,2 %) családokban élnek. Azokat a hallgatókat soroltuk ide, akiknek mindkét szülője munkanélküli, illetve a szülők csak általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. Állami gondozott (utógondozott) vagy teljesen árva kategóriába (5,8 %) került. Középosztálybeli kategóriába soroltuk (31 %) azokat, akiknek középiskolai vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező szüleik vannak, illetve mindkét szülő munkaviszonnyal rendelkezik. (9. ábra)

9. ábra. A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók társadalmi helyzete
Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva

Összegzés és következtetés

A dolgozatom elméleti részét az alapfogalmak tisztázása mellett a társadalmi mobilitással kapcsolatos szakirodalom összegzésével kezdtem. Az intergenerációs és az intragenerációs mobilitás definiálását a reziliencia fogalmával hoztam összefüggésbe. A magyarországi vizsgálatoknál a különböző iskolafokozatokon megfogalmazott mobilitási eredményeket is alapul vettem. Tanulmányomban kérdőíves megkérdezéssel vizsgáltam a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat hallgatóinak szociokulturális hátterét, tanulási motivációját. A szakkollégiumokba felvett diákok közül azokat kérdeztem meg (71 fő), akik romaként/cigányként definiálták önmagukat. Az állami gondozott és teljesen árva hallgatókkal együtt háromnegyedük peremhelyzetű családban él. A tanulási motivációjuk hátterében leginkább a könnyebb elhelyezkedés, a jobb jövedelem és a család ösztönzése állt. Az intergenerációs mobilitás vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a szülőkhöz képest többségük kétlépcsős mobilitással fog integrálódni a társadalomba. A szülők intragenerációs mobilitás vizsgálatán belül az édesanyák hatása erőteljesebb, mint az édesapáké. Kutatásomban azt szeretném bizonyítani, hogy a többnyire mélyszegénységből érkező, kvalifikálatlan szülői, családi háttérrel rendelkező fiatalok számára milyen jelentős segítséget ad, adhat a szakkollégium. Az eredmények azt mutatják, hogy az alacsony társadalmi státuszú diákok gyűjtőhelye a szakkollégiumi hálózat, és nem a magas státuszú roma/cigány származásúaké. Ezek alapján az is egyértelmű, hogy a hátrányos helyzet nem jelent képességbeli különbségeket. Az eredmények együttesét nézve, egy átlagos egyetemi polgárhoz viszonyítva, a lényeges hátrányból induló roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók képesek leküzdeni ezeket a hátrányokat. Ezekkel a megküzdési képességekkel rendelkező személyeket pedig, a szakirodalom reziliens személyekként azonosítja (Ceglédi, 2012; Rayman-Varga, 2015). Azt azonban fontos megjegyezni, hogy az oktatási expanzió hatására a felsőoktatásban keletkeztek úgynevezett „üres férőhelyek”, melyeket főként elsőgenerációs értelmiségi szülők gyermekei töltenek be (Róbert 2000). Az oktatás területén létrejövő mobilitási csatornák ennek ellenére hazánkban igen zártak. A korábbi kutatások egyértelműsítik, hogy a felsőoktatás széleskörűvé tétele nem járt az esélyegyenlőség lényeges javulásával. Kérdés tehát, hogy a reziliencia mennyi akadályozó tényező leküzdésére elegendő, illetve, hogy a szakkollégiumi hálózat milyen utánpótlásra számíthat a jövőben. Vizsgálatom során további kérdésként merült fel bennem, hogy a kedvezőtlenebb származás milyen mértékben küzdhető le, illetve mennyivel kisebb a mobilitás esélye az előnyös helyzetűek újratermelődéséhez képest. További kutatási terveim között szerepel a miskolci hallgatók lekérdezése és egy összevont adatbázis létrehozása, ahol a kontrollcsoport és a roma/cigány származású szakkollégisták egyes azonos változók mentén közös adatbázisban szerepelhetnek. Ezáltal különböző regressziós vizsgálatokra is lehetőség nyílna úgy, hogy a függő változó a hallgatók eredményessége, és a magyarázó változó a cigány/roma származás mellett a társadalmi háttér és egyéb háttértényezők.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*, Osiris Kiadó, Budapest
- Bukodi Erzsébet (1998): Nőtték-e az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek?, *Századvég*, (3.évf.) 9.sz. 159-166. old.
- Ceglédi Tímea (2012): Reziliens életutak, avagy A Hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier, *Szociológiai Szemle* 22(2): 85-110.
- Ferge Zsuzsa (1972): *A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés*, Szociológia 1. szám 10-25. old.
- Forray R. Katalin (2013): Cigány diákok a felsőoktatásban. *Romológia*. 1. évf. 1. sz. 8–22.
- Forray R. Katalin (2014): A diploma felé, Cigány diákok a felsőoktatásban. *Iskolakultúra*, 24. évfolyam, 9.szám
- Giddens, Anthony (2008): *Szociológia*, Osiris Kiadó, Budapest
- Kertesi Gábor (2005): *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kertesi Gábor, Köllő János (2006b): Diplomások keresete 1992-2005 In: Fazekas Károly, Kézdi Gábor (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2006* MTA Közgazdaságtudományi Intézet Bp. 2006. 80-87.
- Rayman Julianna – Varga Aranka (2015): Reziliencia és inklúzió, *Romológia*, (4.évf.) 30.sz. 9-28.
- Róbert Péter (1986): A társadalmi tényezők mérhetősége, *Társadalmi szemle*, (41.évf.) 7. sz. 84-87. old.
- Róbert Péter (1987): Mobilitási és reprodukciós folyamatok a magyar társadalomban, *Valóság* 10. szám 37-47. old.
- Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: Ki jut be? *Educatio* 2000-1 79-94.old.
- Róbert Péter (2001): *Társadalmi mobilitás*, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest

NAPLÓ

Ctrl

142 Andl Helga: Recenzió a „Kutatómunkák a Szokereszben” című könyvről